

פרשת המרגלים - סיפור בהמשכים

פרשת המרגלים שבספר במדבר מעמידה בפני לומדיה שאלות קשות רבות, מהן מפורסמות מאוד (כגון: מדוע ציווה ה' על שליחת אנשים למשימה שסופה אסון לאומי), ומהן פחות נודעות (כגון: מדוע לא הגיב משה לדו"ח של המרגלים).

במאמר זה ברצוננו להעלות שני טיעונים, האחד קומפוזיציוני (= נוגע בצדדי המבנה והארגון) והאחר תמטי (= נושאי, רעיוני), ובעזרתם לענות על חלק ניכר מהשאלות שמעלה הפרשה.¹

ראשית, ברצוננו לטעון כי הפרשה איננה כתובה בהקבלה מלאה לסדר העניינים.

לדעתנו, השיחה שבין ה' למשה (י"ד, יא-כה), לא באה בעקבות האירועים המתוארים בסמוך לה לפניה (י"ד, א-י), אלא בעקבות השלב הראשון בחטא המרגלים, שלב שבו רק כלב יצא נגד דברי המרגלים. בזמן השיחה זו התנהלה, המשיכו להתגלגל אירועי חטא המרגלים. דברי ה' בפרק י"ד, כו-לה, לא באו מיד לאחר דבריו בי"ד, כה, אלא מאוחר יותר, בתגובה לשלב השני של חטא המרגלים, אשר בו נטל יהושע חלק מרכזי בהתנגדות לעדה.²

בדברינו אלה אין אנו נזקקים לכלל "אין מאוחר ומוקדם בתורה".³ כלל זה טוען, כי גם כאשר ישנה אפשרות לתאר מאורעות בהתאם לסדר התרחשותם, בוחרת לעתים התורה לחרוג מסדר זה, לטובת שיקולים אחרים של סדר. לדעתנו, במקרה

1. אין בכוונתנו לדון כאן בשאלת היחס שבין פרשתנו לבין פרשת המרגלים שבספר דברים. שאלה זאת נידונה במקומות רבים, לרבות גיליונות מגדים (ראה מאמרו של ר"י מדין, מגדים י, תש"ן, עמ' 21-37, המאמץ באופן חלקי את דברי ר"מ ברויאר בספרו **פרקי מועדות**, ירושלים תשמ"ו, חלק ב עמ' 409-445). נראה לנו, שמוטב לדון בשאלה זו במסגרת דיון כולל במהות ספר דברים.
2. ראה אזכור כלב בלבד בי"ד, כד, מול אזכור כלב ויהושע בי"ד, ל. ראיות נוספות, ענייניות ולשוניות, נביא בהמשך.
3. ספרי במדבר בהעלותך פסקא מד, מהד' הורוויץ עמ' 61.

שלנו חלקים מסוימים מהאירועים המתוארים התרחשו בו בזמן, ועל כן לא הייתה כלל אפשרות לתאר את כל האירועים בהתאם לסדר התרחשותם.⁴

ואמנם, פרשתנו מתארת את חטא המרגלים, ראשון ראשון ("ג, א-ל)⁵ ואחרון אחרון ("ד, כו-לה). בין החלקים האמצעיים שהתרחשו (חלקית) במקביל, בחרה התורה לספר קודם על ההתרחשויות הפומביות, ורק לאחר מכן על שיחתם של ה' ונביאו. כך נשמרה רציפות ההצגה של השתלשלות האירועים הפומביים.

שנית, ברצוננו לטעון כי ההבחנה בין ההתמקדות בארץ לבין ההתמקדות ביושביה היא עניין מרכזי ביותר בפרשה, וכי המודעות להבחנה זאת חיונית להבנת הפרשה.

להלן נדון בפרקים "ג-ד" לאור שני הטיעונים הללו. תחילה נסקור את "ג, א - "ד, י לאור הטיעון השני שהעלינו, ואחר כך נבאר את "ד, יא-לה, לאור טיעוננו הראשון.

השתלשלות חטא המרגלים

- "ג, א וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר.
- ב שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיְתֵרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אֲבִיתוֹ תִּשְׁלְחוּ כָל נָשִׂיא בָהֶם.
- ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֲרָן עַל פִּי ה' כָּלֵם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה.
- ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם...
- טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שְׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאֶרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁעַ בֶּן נוּן הַיֹּשֻׁעַ.
- יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בְּנִגְבַּב וְעֲלִיתֶם אֶת הָהָר.
- יח וּרְאִיתֶם אֶת הָאֶרֶץ מָה הוּא וְאֵת הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֲחֹזֵק הוּא הֲרַפָּה הֲמַעֲט הוּא אִם רָב.
- יט וַיְמַה הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הוּא אִם רָעָה וּמָה הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בְּהֶנָּה הֲבְמַחְנִים אִם בְּמַבְצָרִים.
- כ וּמָה הָאֶרֶץ הַשְּׂמֵנָה הוּא אִם רְזָה הֲיֵשׁ בָּהּ עֵץ אִם אִין וְהִתְחַזְּקוּתָם וְלִקְחָתָם מִפְּרֵי הָאֶרֶץ וְהִימִים יְמֵי בְכוּרֵי עֲנָבִים.
- כא וַיַּעֲלוּ וַיְתֵרוּ אֶת הָאֶרֶץ מִמִּדְבַּר צֶן עַד רְחֹב לְבָא חֲמַת.

4. חוסר האפשרות לספר בו זמנית על שני אירועים שהתרחשו בו-בזמן, הוא שהביא את ספר מלכים לדלג שוב ושוב בין דברי ימי ממלכת יהודה לבין אלה של ממלכת ישראל. כל דילוג כזה כולל בהכרח חזרה לאחור ברצף הזמן המסופר.

5. או עד "ג, לא, ואולי עד "ג, לג, וראה בהמשך.

- כב ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים.
- כג ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים.
- כד למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל.
- כה וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום.
- כו וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ.
- כז ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה.
- כח אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצורות גדלת מאד וגם ילדי הענק ראינו שם.
- כט עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבوسی והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן.
- ל ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה. והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו.
- לא ויצאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות.
- לג ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.
- ל"ד, א ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא.
- ב וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו.
- ג ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז הלוא טוב לנו שוב מצרימה.
- ד ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה.
- ה ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל.
- ו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם.
- ז ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה טובה הארץ מאד מאד.
- ח אם חפץ בנו ה' והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו ארץ אשר הוא זבת חלב ודבש.
- ט אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראם.
- י ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל.

ציוויו של ה' למשה היה: "שִׁלַח לְךָ אַנְשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (י"ג, ב). ציווי זה מתייחס אך ורק לארץ. הניסוח 'נותן ל' אינו מאפשר הבנת הארץ ככינוי מטונימי ליושביה, שכן יושבי הארץ אינם ניתנים לבני ישראל (ראה, למשל, שמות כ"ג, כז-לג, ושם ל"ד, יא-טז; לכל היותר ניתן לומר שיושבי הארץ ניתנים ביד בני ישראל). שליחי ישראל אמורים לתור את הארץ ולהתבונן במתנה אשר ה' עומד לתת לישראל. נראה לומר, שכיוון שה' הוא הנותן לישראל את הארץ, הרי פתרון בעיית יושבי הארץ הוא עניינו של ה' בלבד, וממילא אין השליחים מצווים להתבונן במ.

מקומה הבלעדי של הארץ בשליחות נשמר בקטע המפרט את שמות הנשלחים: "אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ" (י"ג, טז). הפעם הארץ מופיעה ללא כל לוואי. אין ציון שזאת הארץ שה' נותן לישראל, ואף השם 'כנען' איננו מופיע. בהמשך, בהקדמה לשליחות, נשמר עדיין מקומה הבלעדי של הארץ, המוגדרת הפעם רק כ"ארץ כנען".

בהנחיות המפורטות של משה לשליחים מופיעים יושבי הארץ כעניין בפני עצמו, בנושא מחקר עצמאי. פעמיים מפנה משה את תשומת לבם של השליחים ליושבי הארץ. תחילה הוא מבקשם לראות "וְאֵת הָעָם הַיֹּשֵׁב עִלְיָהּ הַחֹזֵק הוּא הַרְפָּה הַמְעַט הוּא אִם רַב" (י"ג, יח), ואחר כך הוא מכוונם לבחון את התרבות האורבנית שלהם, העשויה להעיד על מידת ביטחונם בכוחם: "וַיְמַה הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בְּהֶנָּה הַבְּמִחְנֵים אִם בְּמִבְצָרִים" (י"ג, יט).⁶ משקלם היחסי של יושבי הארץ בפי משה עולה מאזכורם הראשון לאזכורם השני: תחילה מופיעים יושבי הארץ כמוגדרים על פי הארץ ("הָעָם הַיֹּשֵׁב עִלְיָהּ" [יח]), ואחר כך מוגדרת הארץ על פי יושביה ("וַיְמַה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ" [יט]).⁷

יש לשים לב לכך, שמשה אמנם הכניס גורם חדש למשימתם של השליחים, אך בדבריו הארץ נותרה העניין המרכזי שלשמו נשלחו המרגלים. משה פתח בארץ וסיים בארץ (יח; כ) ואף הזכיר אותה באמצע דבריו (יט). כך, כל אחד משני האזכורים של יושבי הארץ בא 'עטוף' מלפניו ומאחוריו באזכורי הארץ עצמה. מלבד זאת, הוסיף משה צו שיאפשר התרשמות בלתי אמצעית של ישראל מטובה של הארץ: "וְהִתְחַזְּקֶתֶם וְלִקְחֶתֶם מִפְּרֵי הָאָרֶץ" (כ).

דיווחם של המרגלים סוטה מההנחיות שקיבלו בארבעה עניינים:

6. ראה רש"י על אתר (בעקבות מדרש תנחומא).
7. הדבר איננו פרי אילוף דקדוקי, שכן בפסוק כ נאמר "ומה הארץ" ולא 'ומה הארץ אשר הוא יושב בה' (או 'עליה'), על דרך שנאמר בפסוקים יח-יט.

1. **סדר הדיווח:** המרגלים פתחו בארץ ובפרותיה וסיימו ביושביה, בעוד לו הקפידו על סדר השאלות,⁸ היו פותחים בארץ, ממשיכים ביושביה, ומסיימים בה ובפרותיה.

2. **הפרופורציה בין הדיווח על הארץ לבין הדיווח על יושביה:** בהשוואה לדברי משה, המרגלים צמצמו באופן דרסטי את העיסוק בארץ, והרחיבו מאוד את העיסוק ביושביה. כך הפכו המרגלים את יושבי הארץ מנושא משני בדיווח, המופיע בין אזכורי הנושא העיקרי (הארץ), לנושא עיקרי, כמעט בלעדית.

3. **התכנים המופיעים בדיווח:** מכל השאלות על אודות הארץ ענו המרגלים רק על הראשונה ("מה הוא" - "זבת חלב ודבש הוא").⁹ בדיווחם על יושבי הארץ התעלמו המרגלים משאלת הכמות ("המעט הוא אם רב"), והתייחסו, בלי שנשאלו, לגודלם של יושבי הארץ, לעמים השונים השוכנים בה ולמקומם של עמים אלה.¹⁰

4. **אופיו השיפוטי של הדיווח:** השליחים נתבקשו לתאר למשה את הארץ ויושביה, אך הם לא הסתפקו בתיאור אלא הוסיפו שיפוט, הערכה: "אֶפֶס כִּי עַז הָעַם..." ("ג, כח). "אפס" זה משמעו, כי ישנה שאלה בדבר כדאיות הכניסה לארץ: טוב הארץ הוא שיקול בעד הכניסה ארצה, טיב יושביה הוא שיקול נגד מהלך זה, והשיקול הנגדי הוא בעל המשקל המכריע.¹¹

מבחינה רטורית, סטיות מהסוג הראשון והשני שמנינו כאן הן דרכי הסילוף העדינות ביותר, ועל כן גם היעילות ביותר, שכן השומע מתקשה להבחין בסילוף שבהן. כל הסטיות שמנינו כאן פועלות בכיוון אחד - שינוי מעמדם היחסי של הארץ ויושביה, הצגת עניין יושבי הארץ כבעל משקל גדול פי כמה מהארץ עצמה.

כפי הנראה יצרו דברי המרגלים, שנאמרו בנוכחות משה, אהרן וכל העדה ("ג, כו), מהומה רבתי, שכן כלב היסה את העם לפני שטען: "עֲלֵה נַעֲלֵה וַיִּרְשְׁנוּ אֶתָּה כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ" ("ג, ל).

דברי כלב מהווים תגובה להערכה שהביעו המרגלים: "אפס...". מול ההערכה הצבאית הרמוזה שלהם, מעמיד כלב הערכה צבאית מפורשת משלו. כיוון שאין להניח כי כלב ראה עם חלש ממה שראו שאר התרים את הארץ,¹² יש לתלות את

8. כפי שעשתה למשל רבקה (בראשית כ"ד, כד).

9. כך הציג ה' את הארץ בפנייתו הראשונה למשה (שמות ג', ח).

10. ראה רש"י ל"ג, ט (בעקבות תנחומא), הטוען שאזכור עמלק נועד להפחיד את העם.

11. ראה דברי רמב"ן על "ג, כז-לא.

12. המקום היחיד שנזכרים בו ענקים בפרקנו הוא חברון, ואין ספק כי כלב היה שם. ראה יהושע י"ד, ו-טו.

הערכתו השונה בגישתו השונה למה שראה. נראה לנו, שגישתו של כלב מתבטאת בהתמקדות בארץ. כלב, כמו ה' אלוהיו בפסוק ב, מדבר אך ורק על הארץ. זאת, גם כאשר הסגנון מחייב התייחסות ליושביה ("כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ" [ל] - והרי מדובר כאן במאבק צבאי ביושבי הארץ ולא בכיבוש השממה...). עם זאת, כלב אינו מציין בפירוש למי כוונתו באותו גוף ראשון רבים של "יָכוֹל נוֹכַל לָהּ". ה' ועמו? או אולי לוחמי ישראל בלבד?

נראה, כי המרגלים חששו שהתנגדותו המפורשת של כלב לדבריהם תשכנע את העם יותר מטענתם המרומזת, ועל כן עברו המרגלים לשפה מפורשת יותר, וטענו בגלוי: "לֹא נוֹכַל לְעָלוֹת אֶל הָעָם כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ" (לא). בניגוד לכלב, המרגלים דיברו אך ורק על העם - המכשול, ולא על הארץ - תכלית העלייה. ושוב מופיע גוף ראשון רבים - "מִמֶּנּוּ", שניתן לפרשו כמתייחס רק לישראל, וניתן לפרשו כמתייחס לישראל ולכלל העומד לצדם במאבק הצפוי, קרי - אלוהים.¹³

יש מקום להניח, כי גם בטענה מפורשת זאת לא היה די, ועל כן עברו המרגלים לטקטיקה שונה. בניגוד לפעמים הקודמות, הפעם פנו לא אל משה (כבפסוק כז) ולא אל נמען לא מוגדר (כבפסוק לא), אלא אל בני ישראל. עם החלפת הנמען (מהמנהיגות להמון), החליפו המרגלים גם את סגנונם. במקום הרצאת עובדות (ולו גם באופן מניפולטיבי) והוספת הערכות, נקטו עתה דרך של הוצאת דיבה, שקרים והפרזות. המרגלים פתחו בהתייחסות לנקודה החלשה בטיעונם, הנקודה שהעדיפו להתעלם ממנה זה עתה ("ג, לא) - הארץ, תוך הדגשת היותם עדי ראייה: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתָּה...". על אותה הארץ שלא מכבר תיארו כ"זַבַּת חֶלֶב וְדִבְשׁ" ("ג, כז), סיפרו עתה כי "אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֵיהָ הוּא" (לב).

עם זאת, גם כאשר בחרו המרגלים להזכיר את הארץ, הדגש בדבריהם היה ונותר על יושביה, והפעם - תוך התמקדות בגודלם הפיזי. הטענה הקודמת - "וְגַם יְלָדֵי הָעֵנֶק רָאִינוּ שָׁם" אולי הייתה מעט מטעה, שכן התורה מציינת שמדובר בשלושה בלבד (ראה "ג, כב) - "וְשָׁם אָחִימֵן שָׁשִׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵנֶק". הטענה הנוכחית - "וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוּת" ("ג, לב), היא כנראה הפרזה עצומה. סביר להניח, שהניסוח המדגיש - "הַנְּפִילִים בְּנֵי עֵנֶק מִן הַנְּפִילִים" (שם, לג) אף הוא אינו תיאור מצב מדויק במיוחד. אין צורך לומר, כי הטענה - "וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כְּחַגְבִּים" היא הפרזה שאין כמותה, וכ"ף הדמיון שבה ("כחגבים") אינה אלא עלה תאנה. טענתם האחרונה של המרגלים באה להבהיר לישראל שאין טעם לסמוך על כך שגם אויביהם עשויים לפחד מעימות: "וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם" (שם).

13. את "מִמֶּנּוּ" כמתייחס אך ורק לאלוהים דרשו חז"ל בבבלי סוטה לה ע"א, בפרשם "מִמֶּנּוּ" - גוף שלישי, יחיד.

על פי דברי המרגלים, העלייה לארץ תביא בהכרח למותם של ישראל. או שחרבם של אנשי הארץ תאכלם, או שהארץ עצמה תאכלם... כך או כך, גורלם נגזר.

בהצגת מלכוד זה סיימו המרגלים את דבריהם. מכאן ואילך, הציבור ששמע את דבריהם המשיך את 'מלאכתם'. תחילה בבכי ("ד, א), ואחר כך בתלונות ובהמרדה.

התלונות המופנות אל משה ואהרן מבטאות את הפנמת דברי המרגלים: "לו מִתְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוּ בְּמִדְבַר הַזֶּה לוֹ מִתְּנוּ" ("ד, ב) - משמע, מותנו הוא ודאי, השאלה היא רק מקום המוות המועדף... ובפסוק - "וְלִמָּה ה' מִבִּיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנֶפֶל בְּחָרָב" (פס' ג) - מופיעה, לראשונה בפרשת המרגלים, טענה גלויה נגד ה', כביכול הוא חפץ במותם של ישראל. מטענה זאת משתמע, שהן ארץ מצרים והן המדבר עדיפים על "הארץ הזאת", אפילו כמקום למות בו. נראה כי מאמציהם של המרגלים להפוך את הארץ מגורם מושך לגורם מרתיע, הוכתרו בהצלחה.¹⁴ עתה משולבת בתלונה גם הדאגה לחלשים: "נִשְׁיֵנוּ וְנִטְפְּנוּ יִהְיוּ לְבָז". ושוב צצים הגעגועים לבית העבדים הישן: "הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרַיִמָּה". בשלב הבא הגעגועים הופכים להצעה קונקרטיית: "נִתְּנָה רֵאשׁ [כלומר, נסיר את משה ואהרן מראשונו ונבחר לנו מנהיג אחר] וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִמָּה" ("ד, ד).

אימוץ גישת המרגלים, האשמת אלוהים בתכנית להפיל את ישראל בחרב, הרצון להדיח את משה ואהרן, ואולי יותר מהכול - הכוונה לבטל את כל מהלך יציאת מצרים, עזעזעו את משה ואהרן, יהושע וכלב ("ד, ה-ו). דבריהם של יהושע וכלב הנם תגובה הן לדברי המרגלים והן לדברי הציבור, ובראש ובראשונה בשאלת טיב הארץ. תוך הדגשת היותם עדי ראייה (השווה "ג, לב) טוענים יהושע וכלב: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר עִבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתָּה טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד" ("ד, ז). בהמשך הם שבים ומדגישים את טוב הארץ, תוך ציטוט דברי יריביהם - "אָרֶץ אֲשֶׁר הוּא זָבַת חֶלֶב וְדָבֶשׁ" ("ד, ח). מול השמצת אלוהים בידי העדה ("ד, ג), מציגים יהושע וכלב את ה' כמי שעשוי לחפוף בישראל ולתת להם ארץ זבת חלב ודבש ("ד, ח), ובכך הם שבים לציטוט האלוהי שבראשית הפרשה ("אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" [ג, ב]). בניגוד להבעת הביטחון המוחלט בירושת הארץ שהופיע בדברי כלב בתשובתו למרגלים, מציגים עתה יהושע וכלב את השגת הארץ כמותנית, כתלויה ברצונו של ה'. כנראה, לאור התנהגות ישראל מאז פנו המרגלים ישירות אל העם ("ג, לב), מסופקים עתה יהושע

14. ייתכן שיש להבין את שליחת האנשים לתור את הארץ לאור התלונות שקדמו לפרשת המרגלים (במדבר "א, א-ג; שם, ד-ה). התלונות העידו על היחלשות כוח העמידה של ישראל, שנבעה אולי מכך שהארץ המובטחת נראתה לא מוחשית. ייתכן שהשליחות נועדה להגביר את המוטיבציה של ישראל לקראת הכניסה ארצה, להגדיל את נכונותם לעמוד בקשיים על ידי הגברת התקווה מכוח דיווח חדש ומוסמך על טוב הארץ. אם כך, הרי המרגלים הפכו את כוונת ה' על פיה.

וכלב אם ה' אכן עדיין חפץ בם. הדרך היחידה לאפשר את חפץ ה' בעמו היא - "אַךְ בַּה' אֵל תִּמְרְדוּ!" ("ד, ט).

כזכור, כלב התעלם בתשובתו למרגלים מקיומם של אנשי הארץ. עכשיו, לאחר שהמרגלים הצליחו להחדיר לשומעיהם פחד רב מפני יושבי הארץ, שוב אין זה נבון להתעלם מהם. יהושע וכלב מדגישים פעמיים - "אַל תִּירָאוּ אֶת עַם הָאָרֶץ"; "אַל תִּירָאֻם" ("ד, ט); משיבים במטפורה ("כִּי לִחְמֵנוּ הֵם") על מטפורה ("אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֵיהָ"), ומול הצגת פער עצום בין ישראל לאויביהם לטובת האויבים ("וְנַהֲיֵי בְּעֵינֵינוּ כְּחַגְבִּים וְכֵן הֵינּוּ בְּעֵינֵיהֶם"), הם מצביעים פער הפוך: "סָר צֶלֶם מֵעֲלֵיהֶם" [= אין להם כל הגנה], "וְהָ אֶתְנֹה".

יהושע וכלב בנו את דבריהם בחכמה רבה. הם פתחו בהדגשת טובה של הארץ, וסיימו בהפחתת משקלם של האויבים. בין שתי ההדגשות של טוב הארץ, הזכירו לישראל שה' הוא הנותן את הארץ. בין שתי קריאות העידוד לעמידה מול האויב, הזכירו לעם שה' הוא המסייע לישראל במלחמתם, ובתווך שילבו התראה - "אַךְ בַּה' אֵל תִּמְרְדוּ". אף על פי כן, נכשלו מאמצי השכנוע של יהושע וכלב: "וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרִגּוֹם אֹתָם בְּאֲבָנִים" ("ד, י).

*

עד כאן סקרנו את השתלשלות חטא המרגלים, מהציווי האלוהי על שליחת האנשים ועד לניסיון הרגימה באבנים. הצבענו בעיקר על היחסים המשתנים בין הארץ ליושביה בפי הדוברים השונים, יחסים המבטאים הן את תפיסותיהם של הדוברים, והן את רצונם של הדוברים להשפיע על שומעיהם. מלבד הדגשת חשיבות משקלם היחסי של הארץ ויושביה, התייחסנו גם לשאלת המודעות לאלוהים כנותן הארץ. בשתי הנקודות הללו ראינו כי תחילה כלב, ואחר כך יהושע וכלב, מנסים להשיב את ישראל לתפיסה המשתקפת בדברי ה' שבראשית הפרשה.

אזכורי יהושע וכלב ב"ד, יא-לה, הם שהיוו נקודת מוצא לטיעוננו הראשון על אודות הקומפוזיציה (= המבנה, הארגון) של פרשת המרגלים, טיעון שננסה להוכיח אותו להלן.

תגובות ה' לחטא המרגלים

"ד, יא וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה עַד אֵנָה יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד אֵנָה לֹא יֵאֱמִינוּ בִּי בְּכָל הַאֲתוֹת אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ.
יב אֲכַנּוּ בַדְּבָר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאָעֲשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ.
יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הִעֲלִיתָ בְּכַחַךְ אֶת הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ.
יד וַאֲמָרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי אֶתָּה ה' בְּקִרְבָּ הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִין

טו	והמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר.
טז	מבלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר.
יז	ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר.
יח	ה' ארץ אפים ורב חסד נשא עון ופשע ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים.
יט	סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה.
כ	ויאמר ה' סלחתי כדברך.
כא	ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ.
כב	כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי.
כג	אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה.
כד	ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחריו והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה.
כה	והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו ויסעו לכם המדבר דרך ים סוף.
כו	וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר.
כז	עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי.
כח	אמר אלהם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם.
כט	במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבין עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי.
ל	אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון.
לא	וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה.
לב	ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה.
לג	ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר.
לד	במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם את תנואתי.
לה	אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועזים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו.
לו	והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילונו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ.
לז	וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'.
לח	ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ.

חלוקת דברי ה' לשניים, מובלטת בספר התורה על ידי הפרשה הפתוחה המבדילה בין החלקים. לפי טענתנו, החלק הראשון ("ד, יא-כה) הוא תגובה על השלב הראשון של חטא המרגלים, שלב שבו נשאו דברים רק התרים את הארץ - עשרת המרגלים וכלב. כיוון שהתרים היו נשיאים, ראשי בני ישראל ("ג, ב-ג), הם נחשבים כמייצגים של כל ישראל, וחטאם עלול להיתפס כחטאו של העם כולו. את דברי ה' - "עַד אָנָּה יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה" ("ד, יא) יש להבין לאור ראיית התרים כמייצגי העם. בתגובתו של ה' יש הצבעה מפורשת על מה שטמון בדברי המרגלים, שכן אי-האמון ביכולת ישראל להתגבר על יושבי הארץ, הוא אי-אמון במי שהבטיח לתת להם את הארץ: "וְעַד אָנָּה לֹא יֵאֱמִינוּ בִּי" (שם). ייתכן, שאת הצעתו למשה - "אֲפָנוּ בְּדָבָר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצִּים מִמֶּנּוּ" (פס' יב), יש להבין כתגובה לדברי "האנשים" שתרזו את הארץ: "כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ" ("ג, לא).

משה, המתאמץ להציל את ישראל, מתעלם מהצעתו של ה' ומשתמש באותו טיעון שהיווה את החטא כטיעון לחנינה. אם ה' אכן ימית את ישראל, אזי יאמרו הגויים במפורש (מה שרמזו ישראל): "מִבְּלֹתֵי יְכַלֵּת ה' לְהַבְיִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֶם בַּמִּדְבָּר" ("ד, טז). גם את הסיבה לכעסו הרב של ה', כל האותות שעשה בקרב ישראל ומהם היו ישראל צריכים ללמוד לבטוח בה' ("בְּכָל הָאֲתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ" ["ד, יא]), הופך משה לטענה בעד חנינת ישראל. אותות אלה הם שגרמו לגויים להיות משוכנעים בחיבתו של ה' לישראל, ובגלל אותות אלה יסיקו הגויים ממותם של ישראל שכוחו של ה' מוגבל ("וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הִעֲלִיתָ בְּכַחַד אֶת הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ... שָׁמְעוּ כִּי אֶתְהָ ה' בְּקִרְבֵּי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִיֵן בְּעֵיֵן נִרְאָה אֶתְהָ ה' וְעַנְנָךְ עִמָּד עֲלֵהֶם... וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמֶךָ לֵאמֹר. מִבְּלֹתֵי יְכַלֵּת ה' לְהַבְיִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ... ["ד, יג-טז]). משה, שהוא הראשון שהכניס את יושבי הארץ לדיון ("ג, יח), ממשיך לטעון שיש לקחת בחשבון את הגויים השונים, ומשתמש ביושבי הארץ כדרך לבטל את גזרת ה': "וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת... ["ד, יד). לא מכוחם של הגויים יש לחשוש, אלא מחילול שם ה' בגויים. הכחדת ישראל, טוען משה, תביא להמעטת כוחו של ה' בעיני הגויים. לעומת זאת, הגדלת כוחו תתבטא לא בהתגברות של אחרים, אלא כביכול בהתגברות על עצמו, על כעסו: "יִגְדַל נָא כַּח אֲדֹנָי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר. ה' אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד נִשְׂא עֵוֹן וְפֹשַׁע... ["ד, יז-יח).

ה' לא דיבר על המרגלים, אלא על "העם הזה", שהמרגלים היו ראשיו ושלוחיו (ראה "ג, ב-ג). גם משה דיבר אך ורק על "העם הזה" ("ד, יג, יד, טו, טז, יט [פעמיים]). משה הצליח במאמציו לבטל את הגזרה וה' סלח לעם כדבריו ("ג, כ). לעם - אך לא למרגלים. את החטאים שייחס קודם לכל העם, ייחס ה' עכשיו רק לשלוחי העם, מבצעי החטאים בפועל. על אותם "האנשים" גזר ה' שלא יראו את

הארץ, ומתוכם הוציא ה' את כלב, והבטיח שבניגוד לשאר המרגלים, כלב יזכה לבוא אל הארץ וזרעו יורישנה ("ד, כב-כד). סיום דברי ה' בחלק זה ("וְהַעֲמַלְקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בְּעֵמֶק" [י"ד, כה]) הוא שוב התייחסות לדברי המרגלים שהזכירו את עמלק והכנעני ומקומות מושבם ("עַמְלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב... וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן" [י"ג, כט]). נראה לנו, כי ההנחיה "מִקֶּחַר פָּנָיו וַיִּסְעוּ לָכֶם הַמְדַבְּרֵי דָרָךְ יָם סוּף" ("ד, כה) היא דחייה זמנית בלבד של הכניסה ארצה, שכן אין בה ציון זמן מוגדר שבו ייאלצו ישראל להישאר במדבר.

קשה לזהות בוודאות מתי בדיוק החל ה' לדבר עם משה. ייתכן, כפי שהצענו לעיל, שה' הגיב רק לאחר אמירת "כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ". ייתכן שה' החל להגיב עוד קודם לכן, מיד לאחר דברי כלב (שהרי ה' מתייחס בפירוש למעשיו של כלב). שתי אפשרויות אלה אינן מסבירות מדוע משה לא הגיב לדברי המרגלים, תגובה שהתבקשה מכוח היותו שולח המרגלים והנמען הראשי של הדיווח. הציפייה לכך שמשה יענה למרגלים מתבססת גם על דברי הכתוב - "וַיִּהְיֶה כָּלֵב אֶת הָעָם אֶל מִשֶּׁה" ("ג, ל). סביר יותר להניח, כי ה' החל לדבר עם משה מיד בתום דברי המרגלים הראשונים, תוך שהוא מגיב על אי-האמון בו המשתמע במילת 'אפס' שבדבריהם. אם נניח כך, אזי נבין מדוע משה לא ענה למרגלים - הוא היה עסוק בהידיינות עם ה', בניסיון להציל את ישראל מהכחדה. ייתכן שדברי ה' על "כל האנשים" נאמרו בעוד יהושע¹⁵ וכלב ממתנינים לתגובת משה והתייחסו גם לכלב, ורק לאחר שכלב דיבר, הוסיף ה' ואמר "ועבדי כלב...", והוציא אותו מכלל ה"אנשים". אין מקום להניח כי דברי ה' למשה נאמרו לאחר הוצאת דיבת הארץ, כי עניין זה לא נזכר כלל בדברי ה' ב"ד, יא-כה.

אלא שבעוד שמשה מדבר עם ה' ומשיג חנינה לעם, המשיכו המרגלים בדבריהם. הם פנו לעם תוך התעלמות ממנהיגיו, הצליחו לשכנע את העם בטיעוניהם, וגרמו להמשך ההידרדרות ולהפיכת חטא המרגלים לחטאו של עם שלם. דברי ה' למשה ולאהרן שבי"ד, כו-לה באו לאחר שהוא סלח לבני ישראל, ואילו ישראל בינתיים הגדילו והרחיבו עוד ועוד את החטא המקורי.

הפעם דבר ה' איננו מופנה רק אל משה, אלא אל משה ואהרן ("ד, כו), שכן על שניהם התלוננו כל בני ישראל ("ד, ב). הטענה האלוהית בפעם זאת איננה על אי-

15. השאלה מדוע שתק יהושע בשלב זה הטרידה גם את חז"ל, וראה דבריהם בנידון בבבלי שם. ייתכן, שיחסו המיוחד של יהושע למשה הוא שגרם לו לשתוק בשלב זה, להתבונן במשה (שהיה עסוק בהידיינות עם ה') ולהמתין לכך שמשה יגיב לדברי העם. אותה מסירות למשה (ראה בפרשה הקודמת - במדבר י"א, כח) היא היא שגרמה ליהושע להגיב אחר כך, כאשר ישראל הלינו על משה, ואף רצו להדיחו מהנהגה.

האמון בכוחו, אלא על דברים שהופיעו ב"ד, א-י: על תלונות,¹⁶ על ההעדפה למות במדבר,¹⁷ על טענת הדאגה לטף,¹⁸ ועל מאיסת הארץ.¹⁹ הטענה שה' מביא אותם לארץ כדי שייפלו בחרב, והנכונות למחוק את כל מהלך יציאת מצרים, שהופיעו אף הן ב"ד, א-י, אינן זוכות להתייחסות מילולית מה', אך נראה שיש להן ביטוי עקיף בזעם העצום שנשמע בדברי ה', ובכובד העונש: ארבעים שנה במדבר, עד תום כל הדור החוטא.

אין בדברי ה' שב"ד, כו-לה התייחסות מיוחדת למרגלים, אותם "האנשים", כפי שהתורה מכנה אותם פעם אחר פעם ("ג, ג, לא; י"ד, כב, לו, לז, לח). כיוון שהעונש שהוטל קודם לכן רק עליהם ("אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם" [י"ד, כג]) חל עתה על כל העם, וממילא חטאם כמחטיאים ציבור שלם כבד יותר, הוטל עליהם עונש חמור יותר - מוות מייד.

הפעם כל העם חטא, ועל כל העם הוטל העונש. הטיעון שהעלה משה קודם - חילול השם שייגרם על ידי הכחדת העם - תקף גם עתה. אלא שהפעם העם עצמו, באמרו "וְטַפְנוּ יְהִי לָבֹד", סיפק לה' 'פתרון', דרך 'לעקוף' בעיה זאת. הפעם ה' החליט להשמיד את הדור החוטא מבלי להשמיד את העם. לאט לאט ימותו במדבר כל החוטאים, ורק הטף יזכו לבוא לארץ. עתה לא ראה משה מקום לשוב ולבקש על עמו.

העונש על המרגלים בא, כנראה, מיד. על רקע מותם במגפה, ניכר שכרם של יהושע וכלב שנותרו בחיים, ורק אז דיבר משה אל כל ישראל את "הדברים האלה" - כנראה אלה שב"ד, כו-לה.

*

עד כאן הראינו כיצד הבנת סדר האירועים של פרשת המרגלים, והמודעות לחשיבות מעמדם היחסי של הארץ ויושביה בפי הדוברים השונים, תורמות רבות להבהרת הפרשה ופרטיה. שאלות שונות, לרבות שאלות על אודות ה', משה ויהושע, זכו

16. "וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן" (י"ד, ב) - "אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי אֶת תְּלֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִמָּה מְלִינִים עָלַי שְׁמַעְתִּי"; "אֲשֶׁר הִלִּינְתֶם עָלַי" (י"ד, כז, כט).

17. "אוּ בַמִּדְבָּר הִזָּה לוֹ מִתְּנוּ" (י"ד, ב) - "בַּמִּדְבָּר הִזָּה יָפְלוּ פְגָרֵיכֶם" (י"ד, כט); "וּפְגָרֵיכֶם אָתֶם יָפְלוּ בַּמִּדְבָּר הִזָּה" (לב); "עַד תֵּם פְּגָרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר" (לג); "בַּמִּדְבָּר הִזָּה יִתְמוּ וְשָׁם יָמְתוּ" (לה).

18. "נְשִׁינּוּ וְטַפְנוּ יְהִי לָבֹד" (י"ד, ג) - "וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אִמְרַתֶם לָבוֹד יְהִי" (י"ד, לא).

19. "לוֹ מִתְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... וְלָמָּה ה' מְבִיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת... הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרַיִם... וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִם" (י"ד, ב-ד) - "הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ" (י"ד, לא).

בדברינו למענה, חלקן במפורש וחלקן במרומז. עתה ברצוננו לסכם ולהציע מבט כולל על הפרשה.

לדעתנו חטא המרגלים נחלק לשניים.

החטא הראשון, שבו פעלו רק המרגלים, ראשי בני ישראל, עיקרו הפחד מהעם היושב בארץ. פחד זה קשור באי-אמון בכוחו של ה'²⁰ שהבטיח לתת את הארץ. על חטא זה סלח ה' לעם.

החטא השני, שבו נטלו חלק גם כל העדה והעם, עיקרו מאיסה בארץ. כתוצאה מהמאיסה בארץ איבדו ישראל את אמונם בכוונותיו הטובות של ה', ברצונו להיטיב להם.

על חטא המאיסה בארץ ואי-האמון באהבת ה' לעמו לא הייתה מחילה, ורק השניים שאמרו: "טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד... וְה' אֶתְּנוּ אֶל תִּירָאִים", זכו לבוא לארץ.

20. ואולי בהתעלמות מה', מכוחו, מהבטחתו... שכן יש לשים לב כי ה' איננו נזכר בפירוש מתחילת פירוט שמות התרים ("ג, ד) ועד לטענת ישראל - "וְלָמָּה ה' מְבִיא אֶתְּנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּחָרְב׃" ("ד, ג).